

Tonga

**NGAAHI TU'UTU'UNI FAKAFIKA 'O E
FETU'UTAKI 2018**

NGAAHI TU'UTU'UNI FAKAFIKA 'O E FETU'UTAKI 2018

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Ngaahi Tu'utu'uni

KONGA I - TALATEU		5
1	Hingoa nounou mo e kamata'anga	5
2	'Uhinga'i lea	5
KONGA II – FAKALUKUFUA		7
3	Lesisita 'o e ngaahi fika	7
KONGA III – VAHE'I 'O E NGAahi FIKA KI HE KAU MA'U LAISENI		7
4	Taa ke kole ki hano vahe'i 'o e ngaahi fika	7
5	Founga tohi kole	7
6	Makatu'unga ke sivi.....	8
7	Lahi 'o e ngaahi vahe'i 'o e fika	9
KONGA IV – NGAahi TU'UTU'UNI KI HONO NGAUE'AKI, TUKUANGE MO E FAKAFOKI 'O E NGAahi FIKA KUO VAHE'I		9
8	Fakamo'ui mo hono ngaue'aki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i	9
9	Fe'ave'aki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i 'i he vaha'a 'o e kau ma'u laiseni	10
10	Vahe'i iiki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i	10
11	Tukuange 'o e ngaahi fika kuo vahe'i.....	10
12	Fakafoki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i	10
KONGA V – NGAahi FIKA 'OKU FEVAHEVAHE'AKI		11
13	Fakaikiiki 'o e ngaahi fika 'oku fevahevahe'aki.....	11

KONGA VI – PULE'I HONO NGAUE'AKI 'O E FIKA **11**

---

14 Ngaahi lipooti 'o e pule'i hono ngaue'aki 'o e fika..... 11

NGAAHI TU'UTU'UNI FAKAFIKA 'O E FETU'UTAKI 2018

LAO KI HE FETU'UTAKI 2015

'I HONO NGAUE'AKI 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'i he kupu 70 'o e Lao ki he Ngaahi Fetu'utaki 2015, 'oku fa'u ai 'e he Minisita 'o e Ngaahi Fetu'utaki 'a e ngaahi tu'utu'uni ko 'eni -

KONGA I - TALATEU

1 Hingoa nounou mo e kamata'anga

- (1) 'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni ko e Ngaahi Tu'utu'uni Fakafika 'o e Fetu'utaki 2018.
- (2) Kuo pau ke kamata ngaue'aki 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni 'i he 'aho 'e pulusi ai 'i he Kasete pe kehe ange 'o fakatatau mo e kupu 10(e) 'o e Lao ki he Ngaahi 'Uhinga'i Lea (Vahe 1).

2 'Uhinga'i lea

- (1) Fakatatau ki he kupu-si'i (2), tuku kehe ka fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga, ko e ngaahi lea 'oku ngaue'aki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni 'oku ne ma'u 'a e 'uhinga tatau mo ia 'oku hā 'i he *Lao ki he Ngaahi Fetu'utaki 2015*.

- (2) 'I he Ngaahi Tu'utu'uni ni, tuku kehe ka fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga, -
- “Lao”** 'oku 'uhinga ki he Lao ki he Ngaahi Fetu'utaki 2015;
- “vahe'i”** 'oku 'uhinga ki he fakaikiiki, 'e he Sino Pule 'i he Palani Fakafika, 'o e ngaahi mata'ifika 'a ia 'oku ngaue'aki fekau'aki mo hono 'oatu 'o ha fa'ahinga 'o e ngaue ki he ngaahi fetu'utaki;
- “vahevahe”** 'oku 'uhinga ki he foaki, 'e he Sino Pule ki ha taha ma'u laiseni, 'o e ngaahi totonu hono ngaue'aki 'o ha mata'ifika, poloka 'o e ngaahi mata'ifika, pe fakangatangata ki ha fika;
- “aho”** 'oku 'uhinga ki ha 'aho fakapisinisi;
- “fika ngaue fakatu'upakē”** 'oku 'uhinga ki he ngaahi mata'ifika 'a ia 'oku faka'uhinga'i ko ia 'i ha fakaha 'a ia kuo fa'u 'e he Sino Pule 'o fakatautu mo e kupu 72 'o e Lao;
- “ni'ihinga ngaue'aki faka'osi”** 'oku 'uhinga ki he taha fakanatula pe fakalao 'a ia 'oku 'oatu ki ai ha fika 'e ha taha ma'u laiseni fakataha mo hono 'oatu 'o ha ngaue fetu'utaki;
- “Ngaahi Fika pau”** 'oku 'uhinga ki he ngaahi fika ko ia 'a ia ko e kongā 'o ha fakangatangata ki ha fika 'a ia kuo vahe'i ke ngaue'aki 'o fekau'aki mo ha ngaahi ngaue pau; **“Ngaue pau”** 'oku 'uhinga ki ha ngaue fetu'utaki, 'i hono natula, 'oku pau 'i hono ngaue'aki ki ha feitu'u fakasiokalafi kuo fakangatangata ki loto 'i he Pule'anga 'o Tonga;
- “Ngaahi Fika to'oto'o”** 'oku 'uhinga ki he ngaahi mata'ifika ko ia 'oku hoko ko e kongā 'o ha ngaahi fika kuo vahe'i ke ngaue'aki fakataha mo e ngaahi ngaue to'oto'o;
- “Ngaue telefoni”** 'oku 'uhinga ki ha ngaue fetu'utaki 'oku to'oto'o pe fehiki'aki (nomadic) pea ko hono ngaue'aki 'oku 'ikai fakangatangata ki ha feitu'u fakasiokalafi pau 'i loto 'i he Pule'anga 'o Tonga;
- “Komiti Fale'i ki he Fakafika”** 'oku 'uhinga ki ha komiti kuo fokotu'u 'i he taha 'o e kupu 15 pe kupu 25 'o e Lao 'o tafataha ke 'oatu 'a e fale'i ki he Sino Pule fekau'aki mo e ngaahi me'a fakafika;
- “kolonitini”** 'i he'ene felave'i mo ha fika, 'oku 'uhinga ki he vaha'atami 'a ia 'oku ta'ofi ai ha fika mei hono ngaue'aki 'e ha taha ma'u laiseni 'oku fekau'aki mo hono 'oatu 'o ha ngaue fetu'utaki hili hono ma'u 'o e fika mei ha taha ngaue'aki faka'osi 'e ha taha ma'u laiseni;
- “faka'atā”** 'oku 'uhinga ki he ta'ofi mei he faingamalie ke vahe'i 'a e ngaahi fakangatangata fika 'e ni'ihinga 'a ia 'e ala pe 'ikai ala vahe'i ki ha ngaue'aki pe ngaue pau;
- “fika fevahevahe'aki”** 'oku 'uhinga ki ha fika 'a ia 'oku 'ikai vahe'i ki ha taha 'o e kau ma'u laiseni pea 'e lava ke ngaue'aki 'i he kotoa 'o e netiueka 'a e kau ma'u laiseni ke hu ki he ngaahi fa'ahinga 'o e ngaahi ngaue kuo fakamahino pau;

“ngaahi fika nounou” ‘oku ‘uhinga ki ha fika ‘oku kau ki ai ha mata’ifika ‘e tolu pe fa ‘a ia ‘oku fou ki ha fika pau pe to’oto’o pea ‘a ia ko ‘ene ngaue ‘oku fakahoko ki he kotoa ‘o e ngaahi netiueka;

“tukuange” ‘oku ‘uhinga ki he tukuange tau’ataina ‘o e ngaahi fika ki he Sino Pule, ko ha poloka ‘o e ngaahi fika pe ko ha ngaahi fika ‘a ia kuo vahe’i kimu’a ki ha taha ma’u laiseni;

“hiki” ‘oku ‘uhinga ki hono to e vahe’i ‘o ha fika, poloka ‘o e ngaahi fika pe ngaahi fika mei ha taha ma’u laiseni fakahangatonu ki ha taha ma’u laiseni kehe.

KONGA II – FAKALUKUFUA

3 Lesisita ‘o e ngaahi fika

- (1) Fakatatau ki he kupu 71 ‘o e Lao, kuo pau ki he Sino Pule ke fokotu’u mo tauhi ha lesisita ‘o e ngaahi fika kuo Vahe’i, ‘Atā mo Talifaki.
- (2) Kuo pau ki he Sino Pule ke fa’u mo tauhi ‘a e lesisita ke ‘atā ki hono vakai’i ‘e he kakai ‘i he’ene uepisaiti.

KONGA III – VAHE’I ‘O E NGAAHI FIKA KI HE KAU MA’U LAISENI

4 Taau ke kole ki hano vahe’i ‘o e ngaahi fika

‘Oku taau ‘a e kotoa ‘o e kau ma’u laiseni ke kole ki he Sino Pule ki hano vahe’i ‘o e ngaahi fika.

5 Founga tohi kole

- (1) Kuo pau ko ha tohi kole ki ha vahe’i ‘o e ngaahi fika kuo pau ke tohi pea ‘i he fotunga kuo fakamahino pau ‘e he Sino Pule.
- (2) ‘E ngofua ki he Sino Pule ke kole ha fakamatala fakalahi mei he taha kole ke fakalahi ‘ene tohi kole.
- (3) Kuo pau ki he Sino Pule ‘i hono ma’u ‘o ha tohi kole ki hono vahe’i ‘o e ngaahi fika, ke -
  - (a) fakahoko ha tohi ‘i he tohi kole ‘o fakaha ‘a e ‘aho mo e taimi na’e ma’u faka’ofisiale ai ‘a e tohi kole ‘e he Sino Pule; pea
  - (b) to e vakai’i mo fakakalasi ‘a e tohi kole ko ha tohi kole angamaheni pe ko ha tohi kole faingata’a.

- (4) Kuo pau ki he Sino Pule ke fakakalasi ha tohi kole ko ha tohi kole angamaheni kapau ko e tohi kole -
- mei ha taha ma'u laiseni 'oku lolotonga 'i ai 'ene ngaahi fika kuo vahe'i;
  - 'oku felave'i mo e ngaahi fika (numbers) pe ngaahi fika 'a ia kuo faka'atā 'e he Sino Pule ma'ae taha kole; pea
  - kapau 'e foaki, 'e 'ikai hano ngaahi palopalema ki he fe'au'auhi, ni'ihhi ngaue'aki faka'osi pe ko e tu'unga falala'anga 'o e Palani ki he Fakafika.
- (5) Ko ha tohi kole 'oku 'ikai fakakalasi ko ha tohi kole angamaheni ko e tohi kole faingata'a ia.
- (6) Kuo pau ki he Sino Pule ke ne fakakakato 'ene sivi 'o ha tohi kole angamaheni pea ne fakakaukau'i pe 'e tali pe 'ikai ('aki pe 'ikai ha fakatonutonu) pe 'ikai tali 'a e tohi kole 'i loto 'i he 'aho 'e 10 'o e 'aho na'e lekooti ai na'e ma'u mai 'o fakatatau mo e kupu-si'i (3)(a).
- (7) Kuo pau ki he Sino Pule ke fakakakato 'ene sivi 'o ha tohi kole faingata'a pea ne fakakaukau'i pe 'e tali pe 'ikai ('aki pe 'ikai ha fakatonutonu) pe 'ikai tali 'a e tohi kole 'i loto 'i he 'aho 'e 50 hono ma'u mo e tali hono ma'u 'o e kole.
- (8) 'I hono sivi 'o ha tohi kole faingata'a, kuo pau ki he Sino Pule ke fealea'aki mo e Komiti Fale'i ki he Fakafika kimu'a pea fakahoko 'ene tu'utu'uni.

6 Makatu'unga ke sivi

- (1) 'I hono sivi 'o ha tohi kole ki hono vahe'i 'o ha ngaahi fika, kuo pau ki he Sino Pule ke fakakaukau'i -
- pe 'oku taau 'a e taha kole pe 'ikai ke kole ki hano vahe'i 'o e ngaahi fika;
  - 'a e taumu'a ngaue'aki 'o e ngaahi fika (numbers) pe ngaahi fika;
  - ko e tu'unga hono ngaue'aki 'o ha vahe'i 'o e ngaahi fika lolotonga 'oku ma'u 'e he taha kole 'a ia ko e vahe'i lolotonga ko ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi fika 'oku fa'ahinga tatau mo ia 'oku kole 'i he tohi kole; pea
  - kapau ko e tohi kole ko ha tohi kole faingata'a, 'a e ngaahi fakakaukau 'a e Komiti Fale'i ki he Fakafika.
- (2) Kapau 'oku lahi ange 'i he toko taha 'a e taha kole 'oku kole ki he vahe'i tatau 'o ha fika pe ngaahi fika pau, kuo pau ko e Sino Pule ke ne fakakaukau'i pea, kapau 'e taau, ke foaki ki he kau tohi kole fakataha pe 'ikai ha fakatonutonu 'i he hokohoko 'a ia na'e ma'u ai 'e he Sino Pule.
- (3) 'E ngofua ki he Sino Pule ke 'ikai tali ha tohi kole ki ha vahe'i 'o ha ngaahi fika kapau -
- ko e ngaahi fika pe ngaahi fakangatangata 'o e ngaahi fika kuo kole 'oku te'eki ai ke vahe'i ki ha ngaue'aki pe ngaue pau 'e he Sino Pule 'i he Palani 'o e Fakafika;

- (b) ko e taha kole 'oku 'ikai ko ha taha ma'u laiseni;
  - (c) 'oku 'ikai taumu'a 'a e taha kole ke fakamo'ui 'a e ngaahi fika 'i loto 'i he mahina 'e 12 'o hono vahe'i;
  - (d) ko e taumu'a 'a e taha kole ki he ngaahi fika (numbers) pe ngaahi fika 'e 'ikai faitatau mo e Palani ki he Fakafika pe ko e Ngaahi Tu'utu'uni ko eni;
  - (e) ko e ngaue fetu'utaki 'a ia 'oku taumu'a 'a e taha kole ke 'oatu fakataha mo e ngaahi fika (numbers) pe ngaahi fika kuo kole 'e 'ikai taau ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi fika (numbers) pe ngaahi fika; pe
  - (f) kapau kuo ngaue'aki 'e he taha kole ha vahe'i 'o e ngaahi fika kimu'a pea felave'i mo hono ngaue'aki fakataha mo ha ngaue pe koe'uhi ko ha taumu'a kehe ange mei he me'a 'oku fakangofua 'e he Ngaahi Tu'utu'uni ko eni.
- (4) Kapau 'e fakakaukau 'a e Sino Pule ke 'ikai tali ha tohi kole ki hano vahe'i ha ngaahi fika, te ne fakaha ki he taha kole 'i he tohi 'a e ngaahi 'uhinga ki he tu'utu'uni 'i loto 'i he 'aho 'e nima hono fakahoko 'o e tu'utu'uni.
- (5) 'E ngofua ki he Sino Pule ke ne fakahoko ha tu'utu'uni ke tali ha tohi kole ki hano vahe'i 'o ngaahi fika 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga fekau'aki mo hono ngaue'aki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i pe ngaahi fika.

7 Lahi 'o e ngaahi vahe'i 'o e fika

- (1) 'E vahe'i ki he ngaahi fika telefoni 'a e ngaahi poloka 'o e ngaahi fika 'e 10,000.
- (2) 'E vahe'i ki he ngaahi fika pau 'a e ngaahi poloka 'o e ngaahi fika 'e 10,000.
- (3) 'E vahe'i ki he ngaahi fika ta'etotongi 'a e ngaahi fika taautaha ki he tohi kole takitaha.
- (4) 'E vahe'i ki he ngaahi fika ngaue makehe ko e fika taautaha ki he tohi kole takitaha.

KONGA IV – NGAahi TU'UTU'UNI KI HONO NGAUE'AKI, TUKUANGE MO E FAKAFOKI 'O E NGAahi FIKA KUO VAHE'I

8 Fakamo'ui mo hono ngaue'aki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i

Ko ha taha ma'u laiseni 'a ia kuo vahe'i ki ai ha ngaahi fika pe fakangatangata 'o e fika -

- (a) 'oku ne tokangaekina hono fakaha ki he ngaahi fa'ahi fekau'aki 'i he Pule'anga 'o Tonga mo fakavaha'apule'anga 'a hono fakamo'ui 'o ha fakangatangata 'o e fika pe fika; pea

- (b) kuo pau ke fakapapau ko e ngaahi fika, pe konga 'o ha fakangatangata 'o e fika, 'oku ngaue'aki 'i loto 'i he mahina 'e 12 'o e 'aho hono vahe'.

9 Fe'ave'aki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i 'i he vaha'a 'o e kau ma'u laiseni

Kuo pau ko e ngaahi fika kuo vahe'i 'e 'ikai fe'ave'aki fakahangatonu 'i he vaha'a 'o e kau ma'u laiseni.

10 Vahe'i iiki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i

'E ngofua ki ha taha ma'u laiseni 'oku 'i ai ha vahe'i 'o e ngaahi fika, 'i he loto ki ai 'a e Sino Pule, ke vahe'i iiki ha konga pe kotoa 'o e vahe'i koia ki ha taha ma'u laiseni 'e taha.

11 Tukuange 'o e ngaahi fika kuo vahe'i

- (1) 'E ngofua ki ha taha ma'u laiseni, 'i ha taimi pea 'i he ngaahi lahi 'iuniti 'a ia 'oku tatau mo e lahi 'o e fuofua sivi 'o hange ko e kupu 8, ke fakafoki ki he Sino Pule ha ngaahi fika (nmbers) pe ngaahi fika 'a ia 'oku 'ikai to e ngaue'aki pe fiema'u 'e he taha ma'u laiseni.
- (2) Kuo pau ki he Sino Pule ke 'ohake 'a e fakamuimui taha 'o e ngaahi fika 'a ia kuo lave ki ai 'i he kupu 4 ke fakaha ha tukuange 'o e ngahi fika.

12 Fakafoki 'o e ngaahi fika kuo vahe'i

- (1) 'E ngofua ki he Sino Pule ke ne fakafoki ha ngaahi fika (numbers) pe ngaahi fika 'a ia kuo vahe'i kimu'a ki ha taha ma'u laiseni kapau -
- (a) 'oku ngaue'aki 'a e ngaahi fika 'i ha natula pe ki ha taumu'a 'a ia 'oku 'ikai faitatau mo e Ngaahi Tu'utu'uni ko eni pe Palani ki he Fakafika;
- (b) ko hono vahe'i 'o e ngaahi fika na'e fakatatau ki he ngaahi tu'unga kuo fakamahino pau 'e he Sino Pule 'i he kupusi'i 7(5) pea ko e ngaahi tu'unga ko ia kuo te'eki ke fakakakato; pe
- (c) ko e taha ma'u laiseni kuo 'ikai ke ne to e fakahoko fatongia ngaue.
- (2) Kimu'a hono fakakaukau'i ke fakafoki ha vahe'i 'o e ngaahi fika mei ha taha ma'u laiseni, kuo pau ki he Sino Pule ke -
- (a) fealea'aki mo e taha ma'u laiseni; pea
- (b) fiemalie ko e ngaahi lelei, pe ngaahi paloplame ke faka'ehi'ehi mei ai, 'a e ni'ihni ngaue'aki faka'osi mo e kau ma'u laiseni koe'uhi ko e fakafoki kuo fokotu'u 'oku mahulu ange 'i he ngaahi nunu'a fakatekinikale mo fakapa'anga 'o e fakafoki ki he ni'ihni ngaue'aki faka'osi mo e taha ma'u laiseni.

- (3) Kapau 'e fakakaukau 'a e Sino Pule ke fakafoki ha vahe'i 'o ha ngaahi fika, kuo pau ki he Sino Pule ke 'oatu ki he taha ma'u laiseni 'e uesia ha fanongonongo tohi 'o fakamahino -
- 'a e tu'utu'uni;
  - 'a e ngaahi 'uhinga ki he tu'utu'uni; mo e
  - 'aho 'e kamata ngaue'aki ai 'a e fakafoki.
- (4) Ko e 'aho kamata ngaue'aki 'o ha fakafoki kuo pau ko e -
- 'ikai to e si'i ange 'i he mahina 'e 12 mei he 'aho 'o e fanongonongo tohi kuo lave ki ai 'i he kupusi'i (3) kapau ko e tu'utu'uni ke fakafoki na'e fakahoko koe'uhi ko e 'uhinga kuo fakaha 'i he kupusi'i (1)(a); pe
  - 'ikai to e si'i hifo 'i he mahina 'e 2 mei he 'aho 'o e fanongonongo tohi kuo lave ki ai 'i he kupusi'i (3) kapau ko e tu'utu'uni ke fakafoki 'oku fakahoko koe'uhi ko ha taha 'o e ngaahi 'uhinga kuo fakaha 'i he ngaahi kupusi'i (1)(b-c).
- (5) Kuo pau ki he Sino Pule ke 'omi ki he fakamuimui taha 'a e lesisita 'o e ngaahi fika kuo lave ki ai 'i he kupu 4 ke fakaha ha ngaahi fakafoki 'o e ngaahi fika.

KONGA V – NGAahi FIKA 'OKU FEVAHEVAHE'AKI

13 Fakaikiiki 'o e ngaahi fika 'oku fevahevahe'aki

Ko e ngaahi fika ko eni ko e ngaahi fika 'oku fevahevahe'aki pea 'oku 'ikai 'ata ke vahe'i -

- ko e fika ta ki tu'a fakavaha'apule'anga "00";
- ko e fika ta ki tu'a fakavaha'apule'anga "0800"; mo e
- ngaahi fika ngaue fakatu'upake.

KONGA VI – PULE'I HONO NGAUE'AKI 'O E FIKA

14 Ngaahi lipooti 'o e pule'i hono ngaue'aki 'o e fika

'E ngofua ki he Sino Pule mei he taimi ki he taimi ke kole ha taha laiseni ke ne teuteu mo fakahu atu ha lipooti tohi 'o fakaha 'a e vahevahe 'o e ngaahi me'angaue fakafika 'i he fakangatangata takitaha 'o e fika 'a ia kuo vahe'i ki he taha ma'u laiseni kuo -

- 'oatu ki he ni'ihi ngaue'aki faka'osi pe kehe ange 'oku lolotonga ngaue'aki;
- vahe'i iiki ki ha taha ma'u laiseni kehe;
- lolotonga 'i he kolonitini; pea

(d) 'oku 'atā ke 'oatu ki he ni'hi ngaue'aki faka'osi.

Fakahoko 'i Nuku'alofa 'i he 'aho 6 ni 'o **Tisema** 2018.

Paula Ma'u
'Ofisa Pule Ngaue

**Potungaue Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi, Ma'u'anga Fakamatala,
Fakatamaki Fakaenatula, 'Atakai, Feliuliuaki 'a e 'Ea mo e Ngaahi
Fetu'utaki**